

A NÉPI KULTURA KÉRDÉSÉHEZ

Irta: JÓCSIK LAJOS

A *Korunk* márciusi számában *Balogh E.* arról irt tanulmányt, hogy a magyar fiatal szellemiség a dunántúli magyar parasztság egykzéséből a magyarság kiveszését állapítja meg s a nép kipusztulása felett siránkozva halálhangulatos ideológiát teremt. Tényleg, ez a halálhangulat bőven megállapítható jelenség a fiatal magyar szellemiség körében. De ha már a fiatal magyar értelmiség e halálideológiája a parasztság pusztulásából következik, akkor meg kell állapítanunk, hogy egy időben, sőt talán ugyanazon fejekben, létezik ennek ellenkezője is, nevezetesen: a fiatal magyar értelmiség a magyarság felemelkedését, jövő nagy ujjászületését ismét csak a népből vezeti le. Ilyenformán két ellentétes vonal, két egymást kizáró merev logikai ellentét nyer megállapítást Ugyanabból az alapból. Éspedig: 1. kiveszünk, elpusztulunk, mert pusztul a nép, a parasztság és 2. megújulásunk feltétele visszatérés a néphez, az ősegeszség, az ősi kulturkincsek forrásához. Igaz: e következtetések között vannak olyan minőségi különbségek, melyek ugyanabból az alapból egyidőben levezethetők s logikailag csak ott zárják ki egymást, hogy az első esetben a nép romlása nemzethalál, a második esetben viszont a gyógyulás feltétele mégis a nép. A két ideológiai forma egymást ki nem záró különbsége, ellentéte abban áll, hogy az első esetben a fiatal magyar értelmiség antropológiai sikon látja a nemzet pusztulását. Itt a parasztpusztulás eredményezi a nemzetpusztulást. A második esetben etikai és kulturális sikon jelentkezik a nemzettragédia és megoldásának feltétele. Itt a fiatal magyar értelmiség feltételezi — ha nem is vallja be minden esetben — a nemzeti tragédiát, a szellemi és ideológiai csődöt s azt mondja, hogy az ujjászületés feltétele: visszatérés a néphez, a nép kulturájához. A nép kulturális visszavezetése önmagához, vagyis az egész nemzet életének elnépiesítése, a szellemi élet népi-nemzeti átszervezése. Ha a két ideológiai forma mennyiségi viszonyát tekintjük, úgy kiderül, hogy a halálhangulatos ideológia ott lép fel, ahol fellép az egyke. A második ideológiai forma viszont uralja az egész magyarság szellemi életét; csirái, fejleményei egykép' megtalálhatók, úgy a magyarországi, mint a kisebbségi középrétegekbeli ideológusok körében. *Balogh E.* helyesen végezte el a halálhangulatos ideológiai forma bírálatát. Az aranyparasztság antropológiai fogyásával szembeállítja a munkásság és szegényparasztság antropológiai szaporulatát s bebizonyítja, hogy ez a szaporulat bőven kárpótol az előbbi fogyásáért.¹ Tegyük most mérlegre a második ideológiai formát. Ez azonban nem történhet olyan társadalomtudományi kérdések tisztázása nélkül, melyek helytelen ismerete a magyarázata végső fokon az említett második ideológiai forma minden tévedésének.

1. Mi a kultura lényege? A fiatal magyar szellemiség sok ideológusa mellőzi ennek a tisztázását. Nálunk ez valami olyan apriorisztikusan adott fogalom, melyre csak áhitattal lehet utalni, nirvána, melyben egész nemzeti létünk felolvad s így eleve szentségtörés, ha valaki kri-

tikailag próbálja felmérni történeti vagy mai értékét. Mi tehát a kultúra? Az ember viszonyatainak a kifejezése. Milyen megfontolásokon alapszik ez a megállapítás?

Az ember s az emberi csoportok élhetőség anyagi feltételeiért a természeti környezettel érintkeznek: halásznak, vadásznak, nyúzzák és túrják a földet. Ez a valaha primitív, ma már fejlett munkafolyamat az anyagi világ rengeteg elemével (föld, víz, szárazföldi és vízi állatok, különböző ásványok, éghajlati jelenségek, szerszámok, stb.) hozza kapcsolatba az embert, aki megismerve vagy félreismerve azok természetét, rendezzi elméleti ismereteit (csillagászat, földrajz, természetrajz, geológia, mithológia, stb.) Amint látszik: a kultúra alapja az ember termelő-technikai tevékenysége. Ez a tevékenység a szellemi, ideológiai formák elméleti forrása. Szellemi kulturánk az ember termelő-technikai tevékenységéből emelkedik ideológiai magasságába. Ez a technikai tevékenység szervezett vagy szervezetlen formákban megy és ment végbe s ez határozta meg az emberek egymáshoz való társadalomszervezeti viszonyát és ennek szellemi kifejeződését (politika, etika, társadalmi és nemzeti harcok stb.). Következésképp a kultúra azoknak a termelő-technikai, társadalmi és szellemi kapcsolatoknak az összessége, melyekben az embernek a természethez és egymáshoz való viszonya fejeződik ki a történelem folyamán. Már most: hogyan helyezkedik el a népi kultúra fogalma a kultúra előbb adott általános fogalmában?

A népi kultúra fogalmában is termelő-technikai és szellemi elemek foglalnak helyet. Ezek nélkül kultúra elképzelhetetlen. A népi kultúrában három egymástól különböző, de egymásból következő termelő-technikai és szellemi kultúra elemei találhatóak. Felfedezhető az őskommunistikus társadalmi forma törmelékei, bár ennek gazdasági-szervezeti formáit nálunk teljesen likvidálta Szent István politikája, ideológiai formáit meg a katolikus egyház s csak néhány forma lelhető még föl a monda és mesevilágunkban. (A délszlávoknál és — Eörsi Béla szerint — a trencsényi Csicsmá községben (egyetlen helyen vidékünkön) még ma is megtalálhatóak egy ősi társadalmi forma gazdasági szervezetei a földközösségekben, a feudális és tőkésrendi formák törmelékeivel). A mi népi kulturánk „ősisége” a feudális jobbágyvilágba nyúlik vissza, ha a kultúra minőségi értékelése az osztályozás kritériuma. A feudális világ első szakasza, a patrimoniális uralkodás történelmi periódusa a népi kultúra ideológiai formáira való vonatkozásában azt jelenti, hogy csaknem egészében ebben a korban likvidálja a nyugateurópai keresztény kultúra hatalmi eszközökkel az ősi népkulturát s készíti elő a magyar népet a feudálizmus számára.² (A környező szláv népektől a parasztközösségi formákat is átvehette volna a magyarság. Ez lett volna az egyenes út a többé kevésbé szabad törzsi szervezetekből a földközösségekbe.)

A patrimoniális világ a feudális rendi világba nálunk a XIII. század derekán megy át. Itt lép fel népi kulturánk egyik lényeges determinánsa: a rendi partikularizmusok kialakulása. A nemzet legnagyobb részét „néppé”, jobbággyá tették, a feudális nagybirtokon kemény feudális alárendeltséggel letelepítették. A nomád szabadságban élő nép ama világát, mely az egész ország volt, a feudális uradalmak szűk világába kényszerítették, amit nem hagyhatott el. Ebben a partikuláris zárttságban fejlődött ki a népi kultúra termelő-technikai alapja, a primitív mezőgazdálkodás, a primitív kézműipar. A rendi partikularizmusok autarkikus önállóságot adó naturálgazdálkodást folytattak, a kereskedelem nem hatott ösztönzően az ipar fejlesztésére. Ez a primitív termelő-

technikai helyzet igen szegényes noetikai forrása a szellemi, ideológiai formáknak. Primitív földrajza inkább tájismeret (hisz a nép a földhöz ragadvá „glebae adstrictus” s nemcsak a rendi partikularizmus tájviszonyait, de már a szomszéd falu tájkörülményeit sem ismerte), primitív természetrajzi, természettudományi ismeretei ősi mythológiákban, mesékben és babonákban fejeződnek ki, amiket az egyház lassan kiirt s újabb metafizikai rendszerekkel helyettesít. Amennyire fejlettebb ebben az időben a nyugati, mondjuk provencai városok termelő-technikai tevékenysége, annival bőségebb noetikai forrást jelent ez a nyugati népek kulturájában s annival gazdagabb szellemkulturájuk is. E kor társadalmi erőképlete: jobbágy-földesur. A nép dalai és meséi ebből az erőképletből, e képlet pszichikai, emocionális leereagálásképpen hajtának elő, a rendi partikularizmus engedte primitív természet és tájszemlélettel. A katonai egyenruha viseletből s a nép primitív izléséből kialakulnak külön-külön a népviseleti csoportok a partikularizmusok szerint. Hasonlóképp a népkultúra „képzőművészeti” elemei is megkapják magyarázatukat a nép primitív életviszonyaiban. A népnyelvet partikuláris sajtóságok tarkítják s ezt nem nehéz kapcsolatba hozni a zárt társadalmiszervezeti s a zárt földrajzi-vidéki partikularizmusokkal. A nép társadalom szervezeti viszonya: jobbágy-földesur. Ez a viszony a parasztforradalmak ideológiai és politikai tényeiben bőven kifejezésre jut történelmünk során. E népi kultúra kollektív jellegű, de nem a szó mai értelmében. A népi kultúra kollektív jellegének alapja — ami partikuláris jellegével ellentétesnek látszik — az egyforma szociális népi helyzet, a népre nehezedő társadalmi nyomás egyforma súlya, mely alatt ez a kultúra kifejlődött.

Az előbbi népi kultúra felbomlását ugyanazok a tényezők végezték vagy végzik el, mint amelyek az egész feudális világot felbomlasztották: nevezetesen: a városi polgári kultúra s ennek szubjektív hordozója s politikai kifejezője a városi polgárság és a fiatal, története elején levő ipari munkásság. A növekvő árutermelés felbomlasztotta a feudális világ rendi zártságát, közlekedési eszközöket teremtett: az utakat s az áruforgalom egységes szellemi utját, a partikuláris nyelvjárások helyett az egységes nemzeti nyelvet a nyelvújításokban. A jobbágyságot eltörölte s a mezőgazdálkodást árutermelésre állította be. A „nemzeti” kulturák csak ekkor kezdenek kialakulni. A nemzeti kultúra viszont polgári kultúra, melynek alapja a modern technikai termelés. Mint ilyen magasabbrendű, mint a feudális világ kulturája, úgy technikailag, mint szellemileg. A polgári kultúra térhódítása azonban felsőbbrendűsége ellenére sem általános. A kultúra egyenlőtlenül fejlődik, mintahogy egyenlőtlen gazdasági alapjának fejlődése is. Még azokban az országokban is, melyeket a polgári kultúra klasszikus területeinek nevezhetnénk, régi kulturák elemei bujnak meg ós tenyésznek a polgári kultúra magasabb formái mellett. Egy mai mozicsillag, aki már a polgári kultúra fejlődésének, illetve felbomlásának végjelensége, akinek már vallási gátlásai nincsenek, hisz az amulettekben, karrierjét ilyesminek tulajdonítja, horoszkopot készített. Az iskolákban egyidejűleg tanítják a Kant-Laplace elméletet a Biblia teremtés felfogásával. Ez a felemáság a legkirivóbb azokban a országokban, amelyek fejlődése szegényesen tartalmaz polgári elemeket. Ide tartozik minden Közép- és Keleteurópai ország. Falvainkban szemünk láttára megy végbe a népi kultúra elemeinek bomlási folyamata a polgári kultúra hódításával szemben. Olyan az egész kép, mint amikor egy régi stílusú házra ráépítenek újabb stílusban egy emeletet. Népünk életében a régi kultúra rétegeire a polgári kultúra

rétegei rakódtak le s a probléma abban áll, hogy a nép egészében fel sem emelkedhetik a polgári kultúrába, amikor ez már a felbomlás tüneteit mutatja s felsőbbrendű kultúra csiréit szülte meg.

Az előbbi áttekintésből az a kulturfilozófiai meggondolás következik, hogy amint a feudális világ helyére a polgári világ kerül, úgy morzsolódik fel a feudális világ népi kultúrája a polgári kultúrával szemben. Ez a folyamat törvényszerű s nem esik etikai megítélés alá. A polgári társadalmi rendből ugyanolyan következetességgel áll elő az új világ, mint ahogy a feudális világ megszülte a polgári rend elemeit. A népi kultúra teljesen eltűnik a polgári kultúrával szemben s elemei nagyon silány mértékben szívódnak fel ebbe a kultúrába. A népi kultúra nem tartalmazott belső ellentétes elemeket, melyek a polgári kultúra szintézisébe robbanhattak volna. Elmaradt országokban a nép ősi kultúrájából már nem léphet a polgári kultúrfejlődés útjára, ha ennek a kultúrfejlődésnek sok eleme be is nyomult életébe, tudatába. A nép igénye már az, hogy felemás helyzetéből abba a társadalmi formába s ennek kultúrájába emelkedjék, mely a polgári rend ellentéteinek meghaladásából áll elő. S ha ez nem is lenne igénye a népnek, a polgári kultúra továbbfejlődésére már nincs idő s lehetőség.

2 Az előző pontban a népi kultúra és a polgári kultúra objektív viszonyát vizsgáltuk. Most szubjektív vonatkozásban vetjük fel a kérdést. És pedig: mi volt a szerepe és jelentősége a népi kultúrának a polgárság feltörekvő harcaiban a feudálizmussal szemben? Ennek a kérdésnek a felvetését az teszi lehetővé, hogy a polgárság a feudális arisztokrácia és egyház elleni harcában felhasználta minden demokratikus eszközt s így a népi kultúra egyes elemeit is. Annál könnyebben tette ezt, mert a népi kultúra bőven tartalmazott arisztokrata és egyház ellenes elemeket. A népi kultúra ilyen felfszívódása — mint említettük — nem nagy s nem szerves folyamat, mert nem a nép belső ellentéteinek kifejeződéseképpen történt alulról fölfelé, hanem a polgárság oldaláról felülre lefelé. A népi kultúra így a polgársághoz való viszonyában eszközszerű: a polgárság harci eszközt lát a népi kultúra alkalmas elemeiben, melyeket felhasznál s aztán félretesz és elfelejt, mintahogy elfelejti polgári forradalmi múltját.

A polgárság nemcsak politikai, de minden számbajöhető ideológiai eszközzel vívta harcait a feudális világgal szemben. A népi kultúra elemei felé először a renaissance, a korai nemzeti eszmélkedés figyelme fordul a középkori egyházi hagyományokkal való szakítás jegyében. Ebben a vonatkozásban *Montaigne* írja meg a népköltészet apológiáját s a keresztény romanticizmus raffináltságával szemben a népköltészet egyszerűségére hivatkozik, mint követendő irodalmi-művészeti ideálra. Ez a népköltészethez való korai visszatérés mindenhol fellép, de különösen Franciaországban és Németországban, ahol a szabad városokban többé-kevésbé szabadon élő polgárság a feudális világ etikai elítélésében sokszor hivatkozik a nép, a parasztság irtóztos nyomorára. Történetek — tehát irodalmi munkák — kerülnek forgalomba a parasztság helyzetéről, melyek parasztlázadásokkal s a lovagok ágyonverésével végződnek. Népi-paraszi komédiák keletkeztek, melyek vaskos, népies durvaságokkal a lovagvilág ellentmondásait ostorozták. Ez a néphez, a népi kultúra elemeihez való visszanyúlás még két alkalommal ismétlődött meg a polgárság feltörekvése során: a barokk mesterkéeltségei s a polgári forradalmak idején.

Az első esetben a polgári ideológusok Montaigne keresztény romanticizmus elleni eszközeihez nyulnak vissza. Herder "(Stimmen der

Völker in Liedern) Montaignere hivatkozik, ugyanigy Schlegel, Arim v. Brentano stb. A népi kultúra költészeti és irodalmi elemei ekkor már felszívódnak a polgári irodalomba. A tanult és képzett polgári ideológus és író mindinkább felhasználja, továbbfejleszti a népi kultúra primitív elemeit.

A polgári forradalmak idején ismét nagy a népi kultúra polgári konjunkturája. Ebben a periódusban öltenek legmagasabb formát a polgárság politikai harcai a feudális arisztokrácia ellen s a polgárság egyik szövetsége a parasztság, mégpedig úgy az ideológiai, mint a tömegharc vonatkozásában. A népi kultúra, a népköltészet demokratikus formái jó ideológiai támaszték a polgárság törekvéseiben. A polgárság a nemzeti, a történelmi tudat kialakításakor igen gyakran támaszkodik a nép hagyományaira, a népmondák világára. Vörösmarty és Arany e mondákból próbálják kihámozni a magyar őstörténelmet. Petőfi a magyar nép feudális elnyomottságát a világforradalom perspektívájába vetítette s ennek a politikai-társadalmi felfogásnak megfelelően világirodalmi rangra emelte a népköltészet elemeit.

Eddig a feltörekvő polgárságnak a népi kultúrához való viszonyát a népköltészet és a népi irodalom síkjain vizsgáltuk. A népi kultúra egyéb területein nem látunk ugyiszólván semmi regisztrálni valót. Talán a legelvontabb ideológiai területen, a zene területén fordul elő hasonló jelenség ugyancsak Montaigne idejében. *Molnár Antal* a következőképp rögzíti meg ezt a jelenséget: "... ugyanakkor, amidőn az Egyház szelleme leköti még az arisztokrata világi vonásokat is a hivatalos zenében, a városok lakossága népi és egyházi hatások alatt bizonyos nem-előkelő, alsóbbrendű, de jellegzetes muzsikát fejleszt ki a magá' kezeiben, melyet egyelőre le sem igen írnak pontosan s mely épp ugy feszítő erejévé lesz a zenekultúra fejlődésének, mintahogy a polgárság maga a társadalmi fejlődésnek."³ Hasonló felszívódási jelenséggel később is találkozunk a polgárság fejlődésében:

A polgárság forradalmi szakasza után megváltozik a polgárság viszonya a népkultúrához, mint ahogy megváltozik viszonya is a néphez. Elhagyja egykori szövetségesét, sőt a társadalmi ellenfél kiküszöbölhetetlen ellentétébe kerül vele. A polgárságnak a népi kultúrára, mint eszközre, már nincs szüksége többé, vagy legalábbis nem abban a formában és mértékben, mint előbb. Most a polgárság a népi kultúra eszközeit maga a nép polgárellenes mozgalmi, tehát a nép ellen veszi gyakran igénybe. Louis-Napoleon a bizonytalan Franciaországban úgy fordította maga felé a néphangulatot, hogy néhány hónappal az államcsíny előtt, mely őt III. Napoleon néven császárrá tette, rendeletet bocsájtott ki Fourtoul közoktatásügyi miniszterrel a Franciaország egész területén található népköltészeti termékek összegyűjtésére. Ekkor jelennek meg a „népi genialitás”, az „őstelevény”, az „ősi néplélek” stb. misztifikációk, melyekre annyiszor hivatkoznak ma is. („Un grand et complet monument élève au genie anonyme et poetique du peuple.”)

Kétségtelenül: az előbbi felfogás jóhiszemű tévedésen is alapulhat. Ez az eset a mi romantikusainknál is. *Erdélyi János*, népköltési termékeink buzgó gyűjtője mondta egykor: „A tenger soha ki nem fogy felhőiből, bármennyi eső esik: ilyen tenger a nép, az élet. Ha belőle merit a költő, lesz aki őt hallgassa”. A „tenger” itt is misztifikáció s csak a jóhiszeműség, a forradalom felé vágyakozó sors- és életjavító szándék választja el Napoleont uralmi aspirációkat szolgáló felfogásától.

A kiegyezés utáni hivatalos magyar szellemiség társadalom fejlődési nyugalmában hozzáfogott a folklórhoz, az etnográfia és az etno-

lógia megalapozásához. Ez a kor az Erdélyi-féle romantikus felfogást polgári racionalizmusával s comte-i pozitivizmusával elítélte. *Katona Lajos* — első folkloristáink egyike — a következőkép' itéli el romantikus népieseinket, akik úgy menekültek a néphez, mint: „minden eredeti, törzsgyökeres szellemi nyilvánulás, minden igazi művészet és jellemzetes költészet hamisítatlan forrásához”: „Ha tehát nem az egész nemzet, hanem annak csak a saját életköréhez képest alacsonyabb műveltségű és szűkebb eszmevilágú részét értjük, akkor a fenti következtetés mindjárt megdől; mert az alkotó szellemi erőt önkényesen olyan néposztályra és társadalmi rétegre korlátozza, amely ugyan sok jelességével dicsekedhetik a többiekhez mérten, de semmikép sem lehet ennek az alkotó erőnek a kizárólagos birtokában. Avagy azt tegyük fel talán, hogy a magasabb műveltség, a tágult szemhatár ennek az alkotó erőnek okvetlenül nem csupán a csökkentője, hanem egyenesen a megölője?” Hideg igazság ez s megüti az objektív tudományosság mértékét. De a történelmi továbbfejlődés szempontjából ez az igazság megmerevedik és elveszti igazság jellegét. Katonának hideg, tudományos objektumnak tartották a nép törmelék-kulturáját s önmagában látták az etnográfiai kutatás értékét. Meg sem tudták mondani, hogy mi lehet az etnográfiai kutatások távolabbi értelme. A polgári kultúra betemette a népi kultúra területeit s elszegényítette a népet, a parasztságot. Támadt azonban generáció, amely a Katona-féle merev szembeállítás — nép és kulturált vezetőréteg — úgy haladta meg, hogy intelligenciájával a nép sorsváltató tendenciáinak adott ideológiai kifejezést. Ebben a vonatkozásban a népi kultúra egy-két elemét úgy szabaddította, fel, hogy az egész magyar nemzeti kultúrába emelte be azokat. Ezzel a kérdéssel bővebben kell foglalkoznunk.

3 A magyar nemzeti középosztály kialakulása a kiegyezés után két forrásból történt. Egyrészt idegen elemek asszimilálódása hozott be tömegeket a magyar középosztályba, melyek a uralkodóosztály gondolkodását és kulturáját tették magukévá, másrészt a magyar gyér kézműves és tehetősebb paraszti átmeneti rétegek neveltek rajokat a **magyar** középosztály számára. A magyar közéletet a romantikus népnemzeti ideológia, a totális állam fogalma s a magyar nemzet boldog virulenciájáról táplált hamis illúziók uralták. Mikor azonban a paraszti, általánosabban: népi-átmeneti rétegek középosztály utánpótlása az életbe került (mikor pl. a vidéki középiskolák növendékei az egyetemre vagy az életbe sodródtak) az illúziókat kérlelhetetlenül letörte a más valóság. *Móricz Zsigmond* írja (Nyugat, 1933 jan. 16.), hogy milyen boldog reményekkel ment fel Budapestre, a magyar fővárosba, az ország szívébe s mennyire összetörött, mikor rájött, hogy a magyar fővárosnak alig van magyar szellemi és közléte s azt is a pénz és a származás korrump hatásai ásták alá. Ez a kiábrándulás a felnövés stádiumában levő, átmeneti rétegekből jövő fiatal szellemiség legnagyobb korélménye. Szinte generációs szélességben alakul ki az erre a helyzetre visszaütő nép utáni vágy és sovárgás e fiatal szellemiségben. Ez a hangulat hajtja falura *Móricz Zsigmondot*, *Kodály Zoltánt*, *Bartók Bélát* s ez a hangulat tartotta frissen *Ady* népi gyökereit.

Nagyon fontos tisztáznunk a kérdést, hogy miképpen találkozott ez a generáció a népkulturával. *Móricz Zsigmondot*, az Erdélyi János tradícióit őrző Kisfaludy Társaság népköltés-gyűjtő céljai segítik vissza a falura s csodálatos: mégsem lett belőle etnográfus, *Móricz* népművészeti gyűjtő útjain a nép kulturális helyzetét illetőleg felismerte, hogy e kulturhelyzet termelő-technikai tevékenysége egyrészt a régi fe-

udális és félfudális, másrészt a polgári elemeket tartalmazza s mint termelőtevékenység nem biztosítja a nép életfeltételeit. Felismerte a nyomort, a földéhséget, a tőkés: versenybe állított falut és azt is, hogy a nép kultúrájának számos eleme a termelő-technikai tevékenység változása folytán kezdi elveszíteni kapcsolatát a néppel, Móriczban így az etnográfiai érdeklődés szociális érdeklődéssé változik át. Móricz meglátta, hogy a népi kultúra sallangos, etnográfiai értékű elemei a nép kultúrájának termelő-technikai alapjával hovatovább mind kevesebb szerves kapcsolatot mutatnak, pusztán formalisztikus elemekké lesznek s hogy a nép kultúrájának döntő kérdései a szociális helyzet kérdései. „Igy jutottam el a népköltészet Ariadne fonalán a nép sors mély labirintusába” — írja az említett helyen.

Bartók és Kodály népdalgyűjtési munkája ugyanabban a generációs folyamatban leli végső magyarázatát, mint Móricz Zsigmondé. Csak hogy Bartók és Kodály munkája a népi kultúra egy ellentétes társadalmi, végső fokon tehát termelő-technikai valóságában vált lehetségessé Móricz faluvalóságával szemben. Mig Móricz faluvalósága a régi és új termelő és: társadalmi forma egymásbahatolása és sűrűlódása, addig Bartók és Kodály faluvalósága a konzervált régi faluvilág; azoké a falvaké, melyek elszigeteltségükben még relatív teljességben őrizték meg a népi kultúrát, mivel még nem kerültek be a polgári-nemzeti kultúra ellentéteinek sodrába. Mig Móricz faluvalóságában az „istenhátamögöttiséget” negatív, embert felmorzsoló minőségben állítja be, addig Bartók-Kodály munkájának az istenhátamögöttiség pozitív feltétele. Kodály írja egyik vallomásában: „...hozzáteszem, hogy volt akkor Magyarországon egész csomó olyan falu is, ahol sem tanító, sem pásztor, sem jegyző, szóval uriember nem lakott és éppen ezek voltak a népkultúra és a népdal legvirágzóbb helyei, ahol a homogén egyöntetűséget semmi sem zavarta.” (Nyugat, 1933. jan. 16.) Azok a modern élettől elszigetelt falvak ezek, melyek így megőrizték ősiségüket. Bartók és Kodály népdalgyűjtő munkája megmentette a teljes elpusztulástól a népi kultúra eddig alig ismert ideológiai formáját, de nem abban az értelemben, hogy átadta volna azt az új életnek. A Kodály gyűjtötte népdal — a néppel való vonatkozásban — kivész, mert a társadalomfejlődés törvényszerűen kapcsolja be a népi életet a magasabb nemzeti és nemzetközi folyamatokba s ez megváltoztatja a nép dalteremtő hangulatát. Kodály és Bartók munkájának ebben a vonatkozásban népünk kultúrájával kapcsolatban népszociológiai, szociológiai jelentősége igen nagy. Viszont Bartók és Kodály nem állottak meg a népdal történeti, szociológiai jelentőségénél. Az ősz-zenei elemeket eredeti nyers mivoltukban felhasználták a művészi alkotás magasabb céljaira. A népi kultúra elemei tehát beemelődtek a magasabb kultúra területeire. Nem speciálisan magyar jelenség ez. Hasonló társadalmi helyzetű zeneköltők hasonló társadalmi összetételű környezetében szintén megtaláljuk ezt. (Stravinszky, stb.)

Adynak a népkultúrához való viszonya Móricz Zsigmondéhoz hasonlatos. Ő is a népkultúra viszonyaiból főleg a szociális problematikát fejezte ki, ugyanakkor azonban nyelvezete következtében másképpen is viszonylik Ady a népkultúrához. Amint Kodály és Bartók a népdalt emelte be a magasabb műzenébe, úgy Ady a népnyelv tűneményes szavait vitte be az irodalomba. S ezt korántsem pusztán nyelvújító ambíciókból tette. Ugy képzelte s várta, hogyha bekerül a magyar paraszt a történelembe, akkor a nemzeti kultúra szélességében vonulnak be elkoptatott irodalmi nyelvünkbe a legkáprázatosabb szavak, fordulatok,

kapcsolatok.

Összegezve: A feltörekvő középosztály érintkezésbe kerülve a nép kulturvilágával az érintkezés következményeképp vállalja a nép kulturhelyzetének alapproblémáit s ennek ideológiai (irodalmi-művészi és politikai) kifejezést ad. Bartók és Kodály népdalgyűjtése megmenti a népi kultúra egy ideológiai formáját, s felhasználja azt a magasabb esztétikai teremtés céljaira. Ady a népnyelv formáival tette ugyanezt az irodalomban.

4 . A magyar középosztály viszonyát a népi kultúrához fő és mellék-tényezők határozzák meg; az általános hatású tényezők mellé a kisebbségi középosztálynál melléktényezők járulnak bőséggel. A mai középosztály erősen érzi a polgári kultúra csődjét s ideológusaik a mai népfelvaló fordulás elsődleges okát a polgári kultúra felett érzett csődhangulatban jelölik meg. A kisebbségi középosztály-elemeket viszont egzisztenciális válsága hajtja a nép felé. Pár középosztálybeli ideológus még azt is látja, hogy a polgárosodás előnyei a parasztság számára hozzáférhetetlenek. Annak a szociológiai helyzetnek a felismerése volna ez, amit a népkultúra és a polgári kultúra viszonyára nézve megjelöltünk? Korántsem! Ezek az ideológusok elismerik ugyan, hogy a parasztság a polgári kultúra szintjére fel nem emelkedhetik, de ők nem is látják egy ilyen felemelkedés szükségességét. Ők a polgári kultúra csődjét akarják megoldani a népi kultúrához való visszatérésben. Mindenesetre napjaink egyik legérdekesebb szellempolitikai jelenségével állunk itt szemben: irodalmi értékű csődhangulat a polgári kultúra dekadenciája felett; intellektuális erőtlenség, minek következtében képtelenek megérteni e csőd okozati összefüggéseit; a történelmiség olyan hiánya, amit nem tapasztalhatunk egyetlen magyar nemzedék esetében sem: nem képesek meglátni a polgári kultúra azon elemeit, melyek magasabb kultúra csiráit jelentik és melyek a magyar történelem bő távlatait nyitják meg. Mindezt végső fokon a szociológiai szemlélet hiánya magyarázza: nem értik „keleteurópaiságunk” lényegét, kulturfelemességünk strukturális különlegességét, vagyis azt, hogy a fejlődés törvényszerűsége folytán a feudális eredetű népi és polgári kultúra elemei keverednek népünk életében. Nem azt állítják, hogy a népi kultúra egyes elemei továbbfejlesztve kulturfelfrissítő funkció végzésére alkalmasak, hanem a népkultúra teljességéről, totalitásáról van szó elméleteikben. Ennek a szemléletnek lányege erkölcsi-etikai mechanizmus: a polgári kultúra rossz, a népi kultúra jó. „Halott falu minden olyan falu, amely a vidék összefüggésének sajátos lényegéből kiszakadt, attól elidegenedett és a városi civilizáció alá került.”⁴ Summa summárum: nem kevesebbről van itt szó, mint a történelmi fejlődés visszajára fordításáról. Szinte ugyanazzal a naiv antiintellektualizmussal rajong a nép felé ez a szellemiség, mint ami naiv romantikusainkat jellemezte s mely oly' haragra gerjesztette Katona Lajost. S itt szomorúan állapítjuk meg e csődhangulatokra utaló felfogás ama dekadenciáját, amit Katona Lajos nemzedékével szemben mutat. Ez a szellemiség bizony mélyen Katona Lajos korának tudományos szintje alá hullott. Az egykori magyar etnográfus és folklorista gondolkodók legértékesebb munkája az volt, hogy szembeszálltak azokkal a misztifikációkkal, melyek a népi kultúrát s a népkultúra teremtő potenciáját vették körül. A szóbanforgó mai új szellemiség viszont újra olyan misztifikációval veszi körül a népet s a népkultúrát, mintha naiv romantikusaink óta nem történt volna semmi a magyar szellemi életben, különösen a történelem s a néptudományokban. *Szekfű Gyula* pl. így misztifikál: „Az erők egyik csoportját népnek, a másikat hagyó-

mánynak, történetnek nevezzük. Az egyik mai formájában tükrözteti a magyar leiket, az ősi változatlan szellemiséget, csak meg kell kérdeznünk — de nem mindenkinek válaszol: csak el kell vonni arcáról a ráaggatott rongyokat: bécsi, budapesti, cigányos, gentris, hivatalos kendőket, de nem mindenkinek engedi meg arcáról levonni s vannak korok, melyek nemzedéke még álmában sem pillanthatja meg igazi szépségében és százados hatalmában,⁵ ~~Szekfű ime a~~ falu életéről le szeretné szaggatni a polgárosulás tényeit, (a „ráaggatott rongyokat!). Mit jelent ez? Mindenesetre sokkal többet, mint amiből e fejezetben kiindultunk. Itt már nem arról van szó, hogy a parasztság, a nép már nem polgárosulhat, de arról, hogy ne is polgárosodjék; a polgári kultúrfejlődés előnyeitől, az egészségesebb házaktól, az igényesebb élettől, a ruházódástól forduljon el. S erre a népi lélek Szekfűnek úgy válaszol, hogy urbanizálódik, tehát kapaszkodik a modernebb élet után úgy, ahogy bir s annyiban, amennyire képes. Kőházakat, nagyobb ablakokat, a változott termelő-technikai tevékenységnek megfelelően új ruházatot, standardizált cikkeket; akar. A nép tudja, érzi, hogy a polgárosulás az idők parancsa s politikai, szociális forrongása onnan ered, hogy az emberibb élet felé való emelkedés lehetőségei lecsukódtak előtte. Középeurópában nem ritka jelenség az amerikai paraszt, aki némileg meggazdagodott, hazajön s a magasabb termelő-teremtő tevékenység formáit s az ezeknek megfelelő magasabb életformát szeretné felépíteni a régi telepen. Ez a paraszt, a népi sors mai hőse, megszabadult a népi élet feudális kötöttségéből s a polgári kultúrfok magasabb szintjének eléréséért harcol. Ők azonban a következőket írják: „Az új világból hazatért, meggazdagodott falusiak első dolga volt az ősi népportát lebontani s helyére tükörablakos, kőműves fantáziával eléktelenített urhatnámságot büszkélkedő házakat emelni. Száműzték ezekből mindazt, ami azelőtt szép volt, a diszitett homlokzat, a faragott kapufa, az oszlopos tornác. És az ilyen ház belsejében nem kellett többé a házi szóttas, a virágtarka varrottas, a legények színesen himzett köténye, a nehéz vert csipkék a menyecskék főkötőjén. A beteg falut kell önmagához visszavezetni, a népművész alkotó-teremtő kedvét új életre hívni. Vissza kell adni a falut önmagának.”⁶ Ennyi ferde szempont láttán csődöt mond minden érv, mely az új népiesség ideológusait észretéríthetné s visszavezethetné az okossághoz és józansághoz. A falu visszavezetése a primitív feudális életbe, melyben primitív kultúrája tenyészett, — ez volna a fejlődés parancsa? Miért? Vagy csak azért, hogy az új népies értelmiségi ház-oromzatokat, fejfákat és kapubálványokat rajzolhasson, baktérnótákat tanulgasson s varrottasokkal stb. élhesse ki gyűjtő szenvedélyét? Maradjon a nép keletien ragyogó himes tojás s nyomorodjék vissza egy meghaladott szociális színvonalra? Ezért? De miért nem hirdetik a csődbejutott polgárral szemben is, hogy térjen vissza ősi kultúrájához, a feudális kor sötét polgári lakásaihoz, a rádiótól és a repülőgéptől a postakocsik világába, a lokomotivok korából Papin gőzfazekainak idejébe!?

◀ A hanyatló középosztály ideológusai számára a népi kultúrára vonatkozó felfogásuk kidolgozása alkalmával szerepel egy történelmi determináns. Ez az a tradíció, melyben a népi kultúrához való viszonyát az Ady-Móricz, Kodály-Bartók nemzedék lefektette. Ehhez a tradíciókhoz a hulló középosztály szellemisége egyrészt pozitíven, másrészt negatíven viszonylik. Negatív viszonyulása abban áll; hogy kellemetlen számára a tradíció szociális tartalma. E hulló szellemiség Ady nemzedékében éppen azt itéli el, ami kitorúlhetetlenül e nemzedék történelmi-

sége, nevezetesen, hogy a nép szociális sorsának megjavításáért küzdött. Féja Géza veti e nemzedék szemére, hogy a szociális Magyarországtól nem látta a szociális felület alatt meghúzódó népmese, népkultúra világát. Ez az ellenvetés Adyval vagy Móriczsal szemben szinte annyit jelent, hogy kár amiért nem lettek inkább folkloristák. S annak ellenére, hogy nem lettek folkloristák pozitívebben viszonyultak a népkulturához, mint az új népiesség szellemisége. Móricz és Ady fel merték ismerni a népi kultúra szociális alaptényeinek népbomlasztó ellentmondásait. Ezzel szemben Féja Tamási Áron legnagyobb érdemének s az új népiesség döntő eredményének tekinti, hogy feltámasztotta a magyar népmese valóságglátását. Tényleges! valóságglátás és népmese-valóságglátás: elégséges értékkülönbség a feltörő és hulló nemzedék között. Emlegettük, hogy Ady nyelvezetében milyen pozitíven viszonylott a népnyelvhez s a nép szavaiban s szókötési módjaiban a népi élet szociális és emocionális viszonyai fejeződnek ki. Az új-népiesek, kik a fentiek alapján Ady nyelvújító szempontjait szociális gyökérzete miatt nem követhetik, azért szintén ujtják a nyelvet. De míg Ady a nép szociális helyzetének forró tényeit kifejező s ezért az általános érdeklődésre számot tartó nyelv formáit vitte be az irodalmi nyelvbe, addig új népieseink tájnyelvi partikularizmusokat keltenek életre s olyan relativ értékű formákat, melyek nyelvészeti tájszótár nélkül szinte érthetetlenek (Kodolányi: Feketevíz). Ez a fiatal nemzedék pozitíve Kodály és Bartók munkáján keresztül viszonylik a népkultúra tradícióihoz, mindazonáltal ezt a munkát sem értékeli helyesen s hamisak a következtetései. Nem látja a Bartók-Kodály-féle gyűjtés kettős jellegét. Ahogy kifejtettük nem értik az etnográfiai népzene folklorebeli jelentőségét, mert ezek a kutatók gyűjtéseiket a zeneköltés magasabb céljaira használták fel s itt friss és jelentős eredményeket; értek el. Az új szellemiség viszont ezt a művészi teremtő munkát kikapcsolja s a műzenében elért eredményeket a népi zene értékének tulajdonítja s amikor ezt az értékelést az egész népkultúra értékítéletévé változtatja az a hiedelme, hogy a népi kultúra minden ideológiai formája alkalmas a Bartók-Kodályéhoz hasonló tevékenység számára. Azt hiszi, hogy az ősforrásból való pusztaság merítés a polgári kultúra egy-egy csődjelenségének hathatós reformja és orvoslása. E szubjektív felfogással szemben a történeti fejlődés számos ténye sorakoztatható fel. Annak ellenére, hogy a fejlődőtebb népeknél korábban ment végbe a népi kultúra alkalmas elemeinek a nemzeti-polgári kulturába való felszívódása, mégsem oldódott meg ezáltal a polgári kultúra csődje új népieseink vágyálmai szerint. Ez a rengeteg ellentmondás, jóhiszemű vagy elfogult hamisítás, azt bizonyítja, hogy a polgári kultúra ellentmondásaival szemben elégtelen a csődhangulat érzése s a kivezető utak és programok felállításakor lehetetlen az adott ellentmondások kritikai megkerülése. A bevezető sorainkban említett második ideológiai forma végeredményében ide mutat. Negativizmusa, amire pozitívnek hitt felülete alatt bukkantunk, semmivel sem kisebb a halálhangulatos ideológia negativizmusánál.

Végül: szellemtörténetünk egyik legérdekesebb ténye, hogy nálunk irodalomban, művészetben, társadalomtudományban a népről, a parasztról annyit beszélnek, amennyit egy nemzetnél sem, de mindig másként, mint ahogy beszélni kellene: az idők hangját mindig megkerülve. Petőfi, Arany, Erdélyi népiessége polgári kulturfokot akart a népek, de őszinte népszerelemmel misztifikálta azt. Mikszáth-Gárdonyi néphamisításánál csak a népszinmű hamisítása nagyobb. Ady-Móricz népiessége — ha erről ugyan beszélhetünk — őszinte népszó a hatalom felé. Az új

népiesség, nemzeti romantikusaink színvonala alá esett: misztifikál, de emberi felemelkedést nem követel a népnek. Miért e nagy forgolódás, e nagy zaj a nép körül és mindig másképpen, mindig melléfogva? Engedjük Móricz Zsigmondot megfelelni erre a kérdésre: „A nép valóságos féltett és rettegett téma volt mindig az irodalomban. Fiatal szívvel nem értettem, ma már tudom, hogy azért, mert a társadalmi egyensúly fentartását nem tudták elképzelni másképp csak úgy, ha a nép megmarad a mély tudatlanságban és szegénységben.” Az új népiesek és egyéb néprajongók éppen ezt az egyensúlyt erősítik hamis képzeteikkel, tehát annak a csődnek az erősítéséhez járulnak hozzá, ami elől maguk is menekülnek.

Jegyzetek. 1.) Csak azt kell megjegyeznünk, hogy a nemzeti fennmaradás nem csupán antropológiai kérdés. Kulturális kérdés is. Balogh. E. így egy folyamat egyik feléről beszélt csupán. A cseh és román városokba felszivódott magyarság csak úgy lelhet a nemzetiségi megmaradás tétéle, ha megőrzi kulturáját. Itt kell tulajdonképpen felvetni és megvizsgálni ezt a kérdést. 2.) Kiirtják népdalaink nagyrészét, a pogány vallást, babonákat stb. De ugyanakkor a népi kultúra egyes elemeit felszivja az egyház. A népzenevel kapcsolatban a legvilágosabb s a legbizonyíthatóbb ez a folyamat, amikor a népzene egyes elemei az egyházi zene részeivé lesznek. — 3.) Molnár Antal: A zenetörténet szociológiája. — 4.) Tavaszy Sándor: Az élő falu, Helikon 1935. január. — 5.) Szekfü Gyula: „A magyar ut”, Uj élet 1935. febr.—márc. — 6.) Nyiresi-Tichy Kálmán: A népművészet, mint inspiráló erő, Uj Élet 1935. febr.—márc.

B Ű N T U D A T

Irta: REMENYIK ZSIGMOND

„Egy tanya elhamvasztása igazi szerencsétlenség és katasztrófa, a „haza pusztulása” elleniben frázis.”

Goethe.

Mondják, hogy van egy büntudat, amely előbb vagy utóbb a „tett színhelyére” visszahajtja a bűnözőt. Lassan csirázó mag ez, bár sűrű bozótokban kiterébélyesedő, nyomasztó álmokat eredményező, éjszakákat nyugtalanitással telítő, lappangó és békét nem hagyó. A gyilkos, a kerítő, a romboló és szegényeket elnyomó büntudata ez, akiben még éledezik azért egy szemernyi tisztaság, a hamiskártyás, a gyujtogató és a megálázó büntudata, a népet alig emberszámba vevő és az emberi haladást gátoló. Az elkövetett bűnnek erről az elementáris hatású tudattá válásáról beszámol az irodalom is, hogy csak Rodion Raszkolnyikov tanuló példáját idézzem a sok közül, aki nyugalmat nem lelő állapotában hetekkel a gyilkosság után visszalopódzik a Szénpiac környéki házba és éjnek idején becsenget áldozata már elhagyatott lakásának ajtaján. Alig állítható, hogy tisztán tudatosított lenne ez az állapot, feltáratlan és kibogozhatatlan gyökerei mélyre és messzire nyulnak, az öntudat sötét barlangjaiba. Tompa fejszecsapásainak döngése megsüketíti a fület és az állapot, amit eredményez rémekkel és emlékeztető réműlettel teli. Van-e, aki ezt kibírná legalább vinnyogás nélkül, anélkül, hogy ócsárolná akár magát, akár népét és fajtáját, magának, népének és fajtájának bűneiért.